https://doi.org/10.36007/5376.2026.31

SZOLGÁLATRA HANGOLVA – A FELVIDÉKI REFORMÁTUS KÁNTORKÉPZÉS ELMÚLT HARMINC ÉVE

TUNED FOR SERVICE – THIRTY YEARS OF REFORMED CANTOR TRAINING IN SLOVAKIA

Kinga SÜLL[96]

ABSTRACT

The presentation reviews the past thirty years of Reformed cantor training in Upper Hungary. It examines the motivations of participants, how many completed the course, and how many actually took on cantor duties in their congregations. It highlights the reasons for dropouts, opportunities for learning and further education, and the role of organized continuing education. The study is based on existing data, a survey, and personal recollections. The aim is to explore how cantor training has contributed to the musical ministry of congregations and what challenges define the present and future of the cantor profession in the Reformed Christian Church in Slovakia.

KEYWORDS

cantor training, Reformed Christian Church in Slovakia, congregational music life, cantor, ministry, continuing education, vocation

BEVEZETŐ

„A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.” (Kodály, 1944)

A református gyülekezetek életében a kántor hagyományosan a presbitérium által kinevezett énekvezető, akinek feladata az egyházzenei szolgálat vezetése, azaz a gyülekezeti alkalmakon való ének vezetése, valamint az istentiszteleti liturgia zenei kísérete. (Máté, 2021) Tágabb értelemben a kántor a lelkipásztor esődleges zeneileg képzett és lelkileg-érzelmileg érett

[96] Süll Kinga, PhD., Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar, Rendszeres- és Gyakorlati Tudományok Tanszéke, sullk@ujs.sk

szolgatársa, akinek az egyházzeinei szolgálatához hozzá tartozik az alkalmakhoz megfelelő énekek kiválasztása, az új énekek megtanítása gyermekek, fiatalok és felnőt korosztályának egyaránt (Berkesi, 2023), az énekkarok vezetése, zenés alkamak (áhitatok, koncertek) szervezése, saját egyházzenei ismereteinek és készségeinek (kottaismeret, énekismeret, szolfézs, hangszerjáték, éneklés) bővítése, a gyülekezet zenei ízlésformálása. (Kovács, 2013) Felelős azért, hogy a zenei kísérettel ellátott közös éneklés méltó és alkalmas segítő eleme legyen a hívek lelki életében, és ne csupán technikai teljesítmény, sem nem méltatlan erőlködés, mely vagy elvonja a figyelmet, vagy elűzi a híveket. *„Meg kell találnunk a közös nevezőt és azt, amivel szolgálhatunk egymásnak, amivel építhetjük a gyülekezet zenei életét... A gyülekezeti éneklésben az a lényeg, hogy a közösség együtt vegyen részt benne.“* (Kovács-Sipos, 2025) A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház gyakorlatában minden énekvezetőt és orgonistát kántorként neveznek meg, függetlenül attól, hogy rendelkezik-e hivatalos zenei képesítéssel, illetve milyen formában és minőségben végzi szolgálatát.

Komáromban 1935-től a második világháború kitöréséig működött kántor–tanítóképző intézmény, amely a korszak egyházzenei és pedagógiai igényeit egyszerre kívánta kielégíteni. (Simon, 2019) Az államosítás következtében azonban a tanítóképzés és a kántorképzés szétvált, ami új helyzet elé állította az egyházat. A háborút követő években a szervezett kántorképzés kérdése megoldatlan maradt, és az egyház vezetése új utakat keresett a képzés fenntartására. Ez a helyzet más felekezeteket is hasonlóképpen súlytotta. (Zahradníková – Adamko, 2020)

Az 1954-ben bevezetett új református énekeskönyv ismételten szükségessé tette a kántorok képzését, így Komáromban, a Dél-Nyitrai Református Egyházmegye szervezésében újraindult a kántorképző tanfolyam. A korszak állami intézkedései azonban akadályozták a hallgatók elhelyezkedését: akik elvégezték a képzést, nem vállalhattak munkát állami (például oktatási) intézményekben. Ennek következtében a hallgatói létszám fokozatosan csökkent, ami végül ellehetetlenítette a képzés további működését. Így a felvidéki református kántorképzés szervezett formában egészen a politikai fordulatig megoldatlan maradt. (Braunsteiner, 2020)

Amikor a politikai helyzet lehetővé tette a szabadabb határátlépést, számos felvidéki érdeklődő vett részt a Tahitótfaluban megrendezett nyári egyházzenei heteken. Emellett több kántorjelölt kapcsolódott be a magyarországi kántorképzőkbe (Budapest, Debrecen, Miskolc), ahol vizsgát tettek és kántori oklevelet szereztek. 1987 és 2001 között összesen tizenhat felvidéki hallgató nyerte el e képesítést.

A rendszerváltást követően, az 1990-es évek elején a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban új lehetőségek nyíltak mind a misszió, mind az egyházzenei programok terén. A Calvin János Teológiai Akadémia 1991-ben kezdte meg működését Komáromban, ahol a katechéta- és lévitaképzés, majd a teológusképzés mellett 1995-től a kántorképzés is elindult a magyarországi intézmények mintájára. A képzés ügyét Budapestről vendégtanárként Máté János, a Kálvin téri

református templom kántora és orgonistája karolta fel, aki hosszú éveken át ingázott a budapesti és a komáromi nyári kántorképzők között.[97]

A kántorképző komáromi időszaka

1998-tól a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinata hivatalosan is felkarolta a kántorképzés ügyét, és azt országos szintű kezdeményezéssé bővítette. Ezzel a lépéssel a képzés intézményes keretek közé került, amelynek szervezését és szakmai irányítását Mórocz Ildikó karvezetőtanár, valamint Fekete Vince akkori egyetemes főgondnok látta el. A tanfolyamnak 2005-ig a komáromi Calvin János Teológiai Akadémia épülete és kollégiuma biztosított helyszínt. (Süll, 2023)

A háromhetes nyári kántorképző tanfolyam bentlakásos, intenzív formában valósult meg, a magyarországi gyakorlat mintájára. A hallgatók nyolc csoportba sorolva, egyéni képességeikhez igazodva részesültek oktatásban. A képzés fő tantárgyai közé tartozott az orgona és harmónium, a zeneelmélet és zenetörténet, az egyházi ének és himnológia, a karvezetés, az énektanítás, a liturgia, valamint az orgonaismeret. A hangszeres képzés egyéni órák keretében zajlott, míg az elméleti és közösségi tárgyakat csoportosan oktatták. A tanfolyam minden évben vizsgával zárult, amelynek sikeres teljesítése fokozatos előrehaladást tett lehetővé. A D2-es szint elvégzése után a hallgatók kántorvizsgát tehettek, amelynek eredményes letételével megszerezhették kántori oklevelüket.

A komáromi képzés időszaka alatt (1998–2005) összesen heten szerezték meg a kántori képesítést: Pál Mónika (Kamocsa), Pongrácz Eszter (Somorja), Szabó Krisztina (Nagymegyer), Tömösközi Anikó (Madar), Szalay Katalin (Bátorkeszi), Tömösközi Erika (Komárom) és Tömösközi Erzsébet (Bátorkeszi). A hallgatók többsége az első három nyugati egyházmegyéből érkezett.

Az oktatói kar ebben az időszakban jelentős szakmai sokszínűséget képviselt, amelyet az alábbi tanárok neve fémjelez: Fekete Károly (Debrecen), Ficzere Gabriella (Abaújszina), Füke Veronika (Vác), György Katalin (Komárom), Hamar Judit (Budapest), Kemény Borbála (Tök), Madarászné Losonczy Katalin (Budapest), Máté László (Komárom), Mórocz Ildikó (Martos), Oros Ilona (Budapest), Pálfiné Duba Ottília (Komárom), Sárközi Erika (Császár), Süll Kinga (Komárom), Szalay András (Komárom), Tóth Anikó (Debrecen) és Tömösközi Anikó (Madar).

A nyári tanfolyam mellett 1999 és 2006 között évközi kántorképző is működött: októbertől májusig kéthetente biztosított rendszeres képzési lehetőséget a hallgatók számára.[98]

A kántorképzés alistáli időszaka (2006–2016)

[97] Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház és a Magyarországi Református Egyház kántorképzőinek archívumaiból.
[98] Lásd Mórocz Ildikó visszaemlékezéseit (kéziratban)

2006 nyarától az Országos Kántorképző Tanfolyam helyszíne Komáromból Alistálra került át, ahol a református iskola és az imaház biztosított otthont a képzés számára. Ettől az évtől a tanfolyam szakmai vezetését Süll Kinga egyházzenész vette át, kivéve a 2010-es és 2015-ös éveket, amikor a szervezési és oktatási feladatokat Oros Márta, alistáli kántor és zenepedagógus látta el.

A képzés földrajzi elérhetőségének kiterjesztése érdekében 2007-ben és 2008-ban Rimaszombatban is elindult egy egyhetes előkészítő tanfolyam, amelynek célja az volt, hogy a közép- és kelet-szlovákiai gyülekezetekből is minél több kántorjelölt kapcsolódjon be a programba. Ez a lépés jelentősen hozzájárult a képzés regionális hatókörének növeléséhez, valamint a szlovákiai magyar református közösségek egyházzenei életének szélesebb körű fejlesztéséhez.

Az alistáli időszak (2006–2016) során kilenc hallgató szerzett kántori oklevelet: Krastenics Sarolta (Apácaszakállas), Metti Andrea (Migléc), Acsay Nagy Andrea (Kulcsod), Rácz Abigél (Marcelháza), Szabó Ágnes (Nagymegyer), Gulyás Éva (Kisújfalu), Dukonné Pásztor Tímea (Pozba), Domonkos Emese (Alistál) és Mészáros Szilvia (Nagykálna).[99]

A rimaszombati időszak (2017–2019)

2017-től az Országos Kántorképző Tanfolyam székhelye a rimaszombati Tompa Mihály Református Gimnázium és Kollégium, valamint a Csillagház lett. A helyszínválasztás célja az volt, hogy a képzés földrajzi középpontba kerüljön, és ezzel jobban elérje a középső és keleti egyházmegyék gyülekezeteit. Bár Rimaszombat földrajzilag központi fekvésű, a hallgatóknak kelet és nyugat felé továbbra is jelentős, 200–250 km-es távolságokat kellett megtenniük.

2019-ben Szarvas Erzsébet vette át a tanfolyam vezetését, ekkor ünnepelték a felvidéki kántorképzés huszonöt éves jubileumát (1995–2019). A rimaszombati időszak három éve alatt nyolcan tettek kántorvizsgát: Hornyák István (Örös), Bohák Emese (Érsekkéty), Oros Boglárka Sára (Alistál), Oros Jonatán (Alistál), Tanító Krisztina (Negyed), Illés Angelika (Ágcsernyő), Varga Barbara (Alsókálosa) és Gáspár Dániel (Fülek).[100]

Újabb alistáli évek (2020–2025)

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Egyházzenei Osztályának működése 2020-ban és 2021-ben erősen visszaesett. Ennek elsődleges oka a COVID–19 világjárvány volt, amely miatt az egyházi rendezvények és gyülekezeti alkalmak csak korlátozott keretek között

[99] Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház kántorképző tanfolyamainak dokumentumaiból (2006–2016): Egyházzenei Osztály zsinati beszámolóiból

[100] Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház kántorképző tanfolyamainak dokumentumaiból (2017–2019) és az Egyházzenei Osztály zsinati beszámolóiból.

valósulhattak meg. Másodlagos tényezőként hozzájárult, hogy az egyházzenei szolgálat ekkor kevesebb munkatárssal folytatódott, mint a korábbi időszakban. E körülmények következtében a nyári kántorképző tanfolyamok is elmaradtak.

Az egyházzenei élet 2022-ben új lendületet vett: az Egyházzenei Osztály vezetését Süll Kinga, a Zsinati Tanács egyházzenei ügyekért felelős tanácsosa vette át. Az év során több egyeztetés és előkészület után ugyan megszervezésre került volna az Országos Kántorképző Tanfolyam, de a jelentkezők alacsony száma miatt a program elmaradt. Az érdeklődőket a magyarországi képzőhelyekre irányították át ösztöndíjtámogatással. Ugyanakkor július 13–17. között Rimaszombatban megrendezésre került az Avizó Egyházzenei Tanfolyam, amely rövidített formában elsősorban a már szolgáló kántorokat szólította meg, különös tekintettel az új református énekeskönyv (2021) megismertetésére.

2023-ban fokozott figyelmet fordítottak a kántorképző hirdetésére és a jelöltek felkutatására. Ennek eredményeként hét új növendék csatlakozott, és így tíz hallgató és négy oktató részvételével július 1–16. között Alistálon megrendezésre került az Országos Kántorképző Tanfolyam. A képzés során Varga Szabolcs (Királyhelmec) sikeres vizsgát tett, és megkapta kántori oklevelét.

2024-ben a jelentkezők száma ismét csökkent: mindössze öt hallgató vett részt a képzésben. Ezért a kéthetes tanfolyam mellett beiktatták az Avizó-kántortovábbképzőt, amelyen már gyakorló, okleveles kántorok is részt vettek, lehetővé téve a közös többszólamú éneklést. A hallgatói létszám csökkenése komoly kérdéseket vetett fel a képzés fenntarthatóságával kapcsolatban.

Ennek következményeként a 2025-ös évben a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház nem hirdette meg a hazai kántorképző tanfolyamot, hanem ösztöndíjprogramot indított, amely a hallgatókat magyarországi képzőhelyekre irányította. Ezáltal tíz hallgató vehetett részt a pápai, budapesti, debreceni és sárospataki nyári kántorképzőkön.

Az elmúlt időszakokat összefoglalva a 2006 és 2024 közötti alistáli és rimaszombati időszakban az oktatói kar a következő személyekből állt: Sárközy Erika Zsuzsanna (Császár), Végh Zsuzsanna (Alistál), Oros Márta (Alistál), Süll Kinga (Komárom), Édes Árpád (Alistál), Süll Mária (Alistál), Krastenics Sarolta (Apácaszakállas), Császár Abigél (Marcelháza), Szarvas Erzsébet (Alsókálosa), Édes János (Marcelháza), Császár András (Pozsony), Gáspár Laura (Budapest), Kissné Mogyorósi Pálma (Nyíregyháza), Mikos Tamás (Rimaszombat) és Varga Szabolcs (Királyhelmec).[101]

Magyarországi kántorképzés és a felvidéki hallgatók

[101] Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház kántorképző tanfolyamainak dokumentumaiból (2006–2025) és az Egyházzenei Osztály zsinati beszámolóiból.

A felvidéki kántorok képzésének történetében meghatározó szerepet játszottak a magyarországi nyári tanfolyamok. Különösen 1998 előtt, amikor a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban még nem működött hivatalos kántorképzés, közel harminc felvidéki hallgató vett részt a pápai, budapesti, debreceni és miskolci képzőhelyek programjain. Ez lehetővé tette számukra, hogy folytassák tanulmányaikat és hivatalos kántori képesítést szerezzenek.

A magyarországi kántorképzőkön legalább tizenhárom felvidéki hallgató szerzett kántori oklevelet. A név szerint is ismert végzősök közül kiemelhetők: Mórocz Ildikó (Martos), Ficzere Gabriella (Abaújszina), Csáji Krisztina (Nagyida), Nátek Emese (Érsekújvár), György Katalin (Komárom), Krechňák Zsuzsanna (Alistál), Oros Éva (Jóka), Darázs Lajos (Ímely), Mórocz Katalin (Martos), Rácz Kinga (Marcelháza), Kosár Márta (Alistál), Mura Anikó (Abaújszina) és ifj. Molnár Sándor (Rimaszombat).[102]

Összegzésül elmondható, hogy az elmúlt három évtizedben (1995–2025) legalább 168 felvidéki résztvevő kapcsolódott be a nyári kántorképző tanfolyamokba, akár Szlovákiában, akár Magyarországon. E közül közel negyvenen szereztek hivatalos kántori oklevelet, és hárman egyházzenei diplomát Németországban. Ez jól mutatja, hogy a kántorképzés – minden nehézség és kihívás ellenére – meghatározó szerepet játszott a szlovákiai magyar református közösségek liturgikus és zenei életének fejlődésében.

Továbbképzések és szakmai napok a felvidéki református egyházzenében

A 1990-es évek végétől új lendületet vett a felvidéki kántorképzés, amely idővel szükségessé tette a már gyülekezetben szolgáló kántorok rendszeres továbbképzését is. A 2000-es évek elején a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház zsinata mellett működő Ének-liturgiai Bizottság kezdte meg ezeknek a szakmai alkalmaknak a szervezését. 2005-ben az ország több pontján – Komáromban, Alistálon, Nagysallón, Nagyidán és Deregnyőn – egynapos továbbképzéseket rendeztek, amelyeken elsősorban kántorok vettek részt, de jelen voltak lelkipásztorok és hitoktatók is. Az alkalmak középpontjában az istentiszteleti szolgálat zenei és liturgiai kérdései (énekvezetés, kórusvezetés, hangszeres kíséret) álltak.

A bizottság 2006-tól kezdve minden páros évben országos kántorkonferenciák megszervezésére vállalkozott, Süll Kinga egyházzenész és Fekete Vince főgondnok koordinálásával. Az első konferencia 2006-ban Rimaszombatban valósult meg, ahol a közös éneklés mellett előadások és fórumok gazdagították a programot. Berkesi Sándor (Debrecen) Gárdonyi Zoltán munkásságát ismertette, Édes Árpád a genfi zsoltárokat vetette össze a 16. századi parafrázisokkal, míg Bódiss Tamás (Budapest) a gregorián zsoltározás hagyományaiba nyújtott betekintést. Ekkor mutatták be Berkesi Sándor szerkesztésében az „Az Úrnak zengjen az ének” ifjúsági énekeskönyvet is. A konferencia kiemelt programja volt a fórum-beszélgetés „Az egyházzene jelene és jövője egyházunkban” címmel, amelyben felvidéki és magyarországi

[102] Saját gyűjtés, magyarországi kántorképzősök névsora.

szakemberek, valamint egyházi vezetők vitatták meg a témát. A következő országos konferenciát 2008 augusztusában szintén Rimaszombatban tartották.

A páratlan években a hangsúly a regionális szakmai napokra került. 2009-ben Érsekkétyen, Rimaszombatban, Nagyidán és Ladmócon rendezték meg ezeket, a gyülekezeti éneklés kísérésének, az improvizáció és előjáték alkalmazásának, valamint a kórusrepertoár kérdéseinek feldolgozásával. Ugyanebben az évben jött létre az Egyházzenei Osztály, amelynek vezetésével a zsinat Süll Kingát, Hallében végzett diplomás egyházzenészt bízta meg. Az osztály feladata ettől kezdve minden egyházzenei képzés és továbbképzés koordinálása lett.

A III. Országos Kántorkonferenciát 2010 októberében ismét Rimaszombatban rendezték meg. A következő évben, 2011-ben újabb szakmai napokra került sor Csallóközaranyoson, Nagysallón, Rimaszécsen és Kassán, amelyek vendégelőadója Németh Pál, a fóti református gyülekezet kántora volt. A program középpontjában a gyülekezeti énekkíséret és az improvizáció gyakorlati kérdései álltak.

2012-ben Rimaszombat adott otthont a IV. Országos Kántorkonferenciának. Az előadók között szerepelt Fekete Csaba, aki az új református énekeskönyv előkészítéséről számolt be, valamint Péter Éva, aki a gyülekezeti éneklés erdélyi tapasztalatait ismertette. A konferencia vendége volt Draskóczy László zeneszerző és egyházzenész is, aki a Dunamelléki énekfüzeteket mutatta be.

2013-ban négy helyszínen – Martoson, Léván, Rozsnyón és Nagykaposon – tartottak regionális szakmai napokat. A főelőadó Süll Mária zenepedagógus volt, aki a gyermekistentiszteletek és hittanórák énekanyagának tanítási módszereit, valamint a gyermekekkel való zenés foglalkozások lehetőségeit ismertette.

Az V. Országos Kántorkonferenciára 2014 októberében került sor, ismét Rimaszombatban, a Tompa Mihály Református Gimnázium és Kollégium épületében. Ezt követően néhány év kihagyással 2017 májusában rendeztek újabb szakmai napot, amely elsősorban a keleti régió kórusvezetőit célozta. A program során Balla Viktória karnagy, zenepedagógus vezette a gyakorlatokat, amelyek a helyes karvezetői testtartásra, hangképzésre és kóruspróbák vezetésére fókuszáltak.

Új mérföldkőhöz érkezett a felvidéki református egyházzenei élet, amikor a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház zsinata 2022 tavaszán elfogadta az új, 2021-ben kiadott református énekeskönyvet, amely a korábban használt, Csomasz Tóth Kálmán által szerkesztett 1948-as énekeskönyvet váltotta fel. (Orosz, 2020) Ezt követően az AVIZÓ egyházzenei továbbképzések (2022 – Rimaszombat, 2023 – Komárom, 2024 – Alistál, 2025 – Rimaszombat) elsődleges célja az új énekeskönyv megismertetése és gyakorlatba való bevezetése lett.[103]

[103] Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház kántorképző tanfolyamainak dokumentumaiból (2006–2025) és az Egyházzenei Osztály zsinati beszámolóiból.

Merre tovább kántorképzés? – A kutatás célja és módszere

„Merre tovább kántorképzés?“ címmel volúsult meg 2012-ben Nagykőrösön egy szakmai konferencia, melynek anyaga olvasható egy kiadványban. (Dávid, 2013) A felvidéki református kántorképzés közel harminc éves történetét áttekintve ugyancsak fontosnak tűnt megvizsgálni a képzés hatását, a kántorok motivációit, szolgálati gyakorlatát, nehézségeit és jövőbeni kilátásait. 2025 nyarán ezért közvélemény-kutatást végeztünk online kérdőív formájában elsősorban kántorok és kántorképzős hallgatók körében.

A kutatás mintája 71 válaszadóból állt. A kutatásban 37 kérdés szerepelt nyitott és zárt válaszokkal. A kutatás mintája 71 válaszadóból állt. Ebből 62-en részt vettek valamelyik kántorképző tanfolyamon, közülük 27 főnek van kántori oklevele. Az adatok összevethetők a nyilvános statisztikákkal: a 168 kántorképzős hallgatóból 37-en szerezték meg az oklevelet (kb. 22%), míg a mintában az arány 38%, jelezve, hogy a kérdőív kitöltői az aktív kántorok és érdeklődők köréből kerültek ki.

Kutatási kérdések:

Milyen motivációval jelentkeztek a résztvevők a tanfolyamra?

Hányan fejezték be a képzést, és szereztek oklevelet? Van-e lemorzsolódás?

Hányan vállaltak tényleges kántori szolgálatot?

Melyek a szolgálati területek?

Milyen az anyagi megbecsülés?

Milyen nehézségekkel találkoznak, van-e öröm a szolgálatban?

Adott-e a szakmai tanulás és továbbképzés lehetősége?

Milyen az egyházzene jelene és milyen lehet a jövője a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban?

Demográfiai adatok

Lakóhely: 85% Szlovákiában, 13% Magyarországon, 2% más országban.

Nemek aránya: 57 nő, 14 férfi (80% nő). Ez összhangban áll a képzés hallgatói arányaival (123 nő, 73%).

Életkor: többségében fiatal felnőttek és középkorúak; 18 év alatt 7 fő, 50 év fölött 9 fő.

Első tanfolyam: a válaszadók 76%-a 12–17 éves korában vett részt először kántorképző tanfolyamon.

A válaszadók többsége a nyugat-szlovákiai egyházmegyékből érkezett (Komáromi, Pozsonyi), ami összefügg a képzőhelyek elérhetőségével. Külföldön élők aránya mintegy 10%. Az első tanfolyamra egész fiatalon, még diákként érkeznek, amikor szabad nyáriszünettel rendelkeznek, ill. valószínű nyitottabbak új dolgokban kipróbálni magukat. Ezt az adatot ismerve talán sokkal nagyobb potenciált láthatnánk az egész képzésben, illetve a tanterv felépítésében is fontos információ.

A zenei előképzettséggel kapcsolatos kérdésre többféle válasz született, de megállapítható, hogy a válaszadó kántorképzősök többsége több év (8-12 év) zeneiskolai tapasztalattal rendelkezik. Tehát fontos számításba venni ezt az időtényezőt, hogy a zeneiskolai tanulmány után (közben) még sokan bevállalják a 6-7 éves nyári képzést is, mely rengeteg idő, gyakorlás és lemondás.

A kántorképzés elvégzése és lemorzsolódás

A 62 kántorképzésben résztvevő válaszadó közül 27-en szerezték meg az oklevelet (38%). A lemorzsolódás fő okai:

- Időhiány (munka, család, egyetem)
- Motiváció csökkenése
- Zenei előképzettség hiánya (szolfézs, karvezetés)
- Személyes élménybeli és szubjektív nehézségek (pl. szigorú követelmények)

Az adatok alapján a képzés fő akadályai külső tényezők (idő, munka, szervezés), nem pedig az érdektelenség. Ugyanakkor fontos jelzés, hogy többen lelki, motivációs vagy személyes élménybeli nehézségekre hivatkoztak. Ez arra utal, hogy a képzés nem mindenki számára tudott támogató légkört biztosítani. A visszajelzések alapján hasznos lenne ezek átgondolása, rugalmasabb képzési forma (pl. rövidebb, több részre bontott turnus, online kiegészítéssel), és a személyes támogatás erősítése (mentorálás, kisebb csoportok, bátorítás).

Aktív szolgálat és konkrét feladatok

Aktív szolgálat a 71 válaszadóból:

- 23 fő rendszeresen kántorkodik (állandó kántor)
- 15 fő alkalmanként, helyettesként szolgál
- 19 fő nem végez kántori szolgálatot
- 3–4 fő más zenei szolgálatot vállal (kórusvezetés, dicsőítő csapat)

Láthatjuk tehát, hogy a 71 válaszadóból 23 fő rendszeresen kántorkodik, ők a gyülekezet állandó kántorai, rendszeres beosztásban (függetlenül attól, hogy van-e kántori oklevelük, vagy nincs). 15 fő csupán néha, főleg helyettesít, alkalmanként szolgál, általában beugróként, megosztva másokkal a feladatot. 19 fő jelenleg egyáltalán nem kántorkodik. Többen közülük korábban szolgáltak, de most más okból (időhiány, élethelyzet, motivációvesztés) nem aktívak. 3-

4 fő más jellegű szolgálatot végez (pl. kórusvezető, dicsőítő csapatban zenél vagy énekel), tehát nem kántor, de zenei szolgálatot vállal a gyülekezetben.

Így a válaszadók kb. egyharmada aktív, rendszeres kántor, másik harmaduk inkább helyettesít vagy ritkábban szolgál. Szintén kb. egyharmad jelenleg egyáltalán nem végez kántori szolgálatot, noha sokan közülük tanultak vagy korábban aktívak voltak. Érdekes jelenség, hogy néhányan más zenei szerepben (kórusvezető, dicsőítő szolgálat) még mindig aktívak, tehát a gyülekezeti zenei életben részt vesznek, csak nem klasszikus kántori minőségben.

A sorok között olvasva és értékelve a kép sajnos azt mutatja, hogy a képzett kántorok egy jelentős része sajnos nem aktívan használja a tudását, vagy csak alkalmi szolgálatokat vállal.

Szolgálati területek:

- Vasárnapi istentiszteleti hangszerkíséret: minden aktív kántornál
- Hétközi istentisztelet: aktív kántoroknál
- Énektanítás gyerekeknek, fiataloknak, gyülekezetnek: kb. 1/3
- Temetés, esküvő, egyéb ünnepi alkalmak: gyakori
- Kórusvezetés és próbák: 6–8 fő
- Dicsőítő zenekar: 5–6 fő
- Zenei alkalmak, koncertek szervezése: néhány fő

A válaszokból jól látható, hogy a vasárnapi istentiszteleteken való hangszerkíséretet szinte minden aktív válaszadó megjelölte, ez a kántori szolgálat legáltalánosabb, központi formája. A hétközi istentiszteleteken való hangszerkíséretet sokan említették, de kevesebben, mint a vasárnapit. Ezt jellemzően azok végzik, akik aktív gyülekezeti kántorok. Az énektanítást (gyerekeknek, fiataloknak vagy gyülekezetnek) kb. a válaszadók harmada jelezte, vagyis fontos kiegészítő szolgálatként van jelen. A temetéseken való énekvezetést még mindig többen is vállalják. Az egyéb egyházi alkalmakat (esküvő, evangélizáció, ünnepi alkalmak) sokan részt vesznek ilyeneken is, az „ünnepi beugrás” sokszor extra terhet jelent. A kórusvezetés és kóruspróbák szervezését 6–8 fő említette, mely rendszeres próbákkal, fellépésekkel jár, sokszor külön motivációt kíván. A dicsőítő zenekarban való részvétel (vezetés vagy zenélés) kb. 5–6 fő jelölte, főleg fiatalabbaknál, modernebb gyülekezeti közegben jelenik meg. A zenei alkalmak, koncertek szervezése néhányan külön is említették, ez már túlmutat a hagyományos kántori feladatokon.

Összesítve a vasárnapi szolgálat hangszerkísérettel gyakorlatilag mindenhol alapfeladat. A hétközi és temetési szolgálatok plusz terhet jelentenek, de a válaszokból látszik, hogy sokan vállalják. Az énektanítás, kórusvezetés és dicsőítés azt mutatja, hogy a kántorok nem csak kísérők, hanem aktív zenei közösségépítők is. A modern és hagyományos formák párhuzamosan vannak jelen: az orgonás kántori szerep mellett több helyen megjelent a dicsőítő zenekar vezetése is.

Összességében a kántori szolgálat sokkal szélesebb, mint pusztán az istentiszteleti énekkíséret: tanítás, közösségszervezés, kórus- és zenekarvezetés és szervezés is hozzátartozik.

Anyagi megbecsülés

A válaszadók legtöbbször (több mint 50%) önkéntes, díjazás nélküli szolgálatot végeznek, semmilyen anyagi juttatást nem kapnak. Többen kiemelték, hogy csak köszönömöt vagy jelképes ajándékot kapnak (pl. csoki, ajándékutalvány). Van, aki hangsúlyozta: évekig végezte így, anyagi ellenszolgáltatás nélkül. A válaszadók kisebb csoportja adományt vagy jelképes tiszteletdíjat kap. Többen említették, hogy egy-egy istentiszteletért adományt kapnak, jellemzően 5–10 eurót, ritkábban 15–20 eurót. Van, aki évente egyszer kap egy jelképes összeget (pl. 50–100 euró), vagy a gyülekezet kasszájából év végén valamennyit. Esetenként a fizetség természetbeni: sütemény, ajándék. A rendszeresebb díjazás nagyon ritka. Néhány válaszadó beszámolt arról, hogy havi fix összeg járt (pl. 16,60 euró), de ez már inkább múltbeli tapasztalat. Előfordult, hogy havonta kb. 10 eurót kap valaki. Egyesek vendégkántorként más gyülekezetben nagyobb tiszteletdíjat kaptak (akár 20–50 euró/alkalom). Egyetlen válasz szerint bejelentett megbízásos szerződés is létezik, ez ritka kivétel.

Többen hangsúlyozták, hogy nem a pénzért végzik a szolgálatot, hanem lelki hivatásként, Isten dicsőségére. Volt, aki kiemelte: az évente kapott összeget továbbadja adományként. Másnál az anyagi elismerés teljes hiánya hosszabb távon nehézséget jelentett. Többen hangsúlyozták: „igen, jólesik, ha kapok", mivel rengeteg munkát, gyakorlást tesznek bele. Ez nem feltétlenül elvárás, inkább azt jelzi, hogy a kántorok érzik a munka értékét, és örülnek, ha a gyülekezet ezt jelképesen ismeri el. Egy válasz nagyon szépen fogalmaz: *„Nem a juttatásért végzem, de nyilván jólesne."* Volt, aki visszaemlékezett: *„Jólesett volna tiniként egy kis zsebpénz."* → tehát ifjúként motiváló lett volna. Másnál kifejezetten az jött át, hogy a kántori munka sokkal több, mint amit a jelképes tiszteletdíj kifejez.

A válaszok alapján látszik, hogy a kántori szolgálat anyagi megbecsülése nagyon vegyes, de összességében alacsony. A legtöbben önkéntesként végzik, sokszor semmilyen ellenszolgáltatás nélkül. Azoknál, akik kapnak valamit, a leggyakoribb mérték 5–10 euró/alkalom, ami inkább jelképes, mint valós „munkabér". A rendszeres, szerződéses juttatás kivételes. A válaszokból kiderül, hogy a kántorok többsége elhivatottságból szolgál, de a tiszteletdíjak hiánya hosszabb távon kérdéseket vet fel a szolgálat fenntarthatóságával kapcsolatban, főleg úgy, hogy a gyakorlás és a többéves tanfolyam rengeteg odaszánt idő, energia és pénz! A kántori szolgálatot a válaszadók döntő többsége nem anyagi érdekből, hanem lelki elhivatottságból végzi. Ugyanakkor sokan kiemelték, hogy jólesik a közösség részéről a megbecsülés, akár jelképes összeg, akár apró ajándék formájában. Ez arra utal, hogy a gyülekezetekben nem is feltétlen a fizetés nagysága a kérdés, hanem az elismerés, odafigyelés, tisztelet kifejezése.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a kántori szolgálat elsősorban lelki elhivatottságon alapul. A jelképes megbecsülés fontos motivációs tényező, de a hosszú távú fenntarthatóságot a pénzügyi és szakmai elismerés hiánya fenyegeti.

Nehézségek és kihívások

Fő problémák (százalékos arány a válaszadók között):

- Időhiány: 65–70%
- Támogatás hiánya: 40–45%
- Anyagi elismerés hiánya: 30–35%
- Szakmai elismerés hiánya: 20–25%
- Hangszer- és technikai problémák: 15–20%
- Demotiváltság, ellenállás a gyülekezet részéről: 15–20%
- Nincs különösebb nehézség: 5–10%

Az időhiány, mint tényező szerepelt leggyakrabban a válaszokban. A kántori szolgálat jelentős elkészülést, gyakorlást igényel, ami nehezen fér össze a hétköznapi munka, család és egyéb kötelezettségek mellett. Többen kiemelték, hogy emiatt gyakran fáradtak vagy kimerültek, olykor motiválatlanok. A támogatás hiányára – „egyedül marad a szolgálatban" – is gyakran előkerül, nincs segítőtárs, nincs utánpótlás vagy helyettes, így minden teher rájuk hárul. Ez hosszú távon kimerültséghez, elmagányosodáshoz vezet. Van, aki megjegyezte: *„majdnem teljesen egyedül végzem a szolgálatokat, mert senki nem vállalja, még helyettesként sem."*Harmadikként újra visszaköszön az anyagi és szakmai elismerés hiánya. Több válaszban visszatér: az anyagi juttatás csekély vagy teljesen hiányzik, a gyülekezet sokszor „természetesnek veszi" a kántori szolgálatot. A szakmai elismerés hiánya talán a legfájóbb. A hangszerhiány / technikai nehézségek is okoznak nehézséget. Többen panaszkodtak arra, hogy nincs megfelelő hangszer, vagy az elérhető hangszer rossz állapotban van. Emellett a modern énekeskönyvekhez nem mindig áll rendelkezésre megfelelő segédanyag (pl. korálkönyv, akkordos feldolgozás). A demotiváltság, ellenállás a gyülekezet részéről is néhány válaszban előkerült: a gyülekezet nem mindig fogadja nyitottan az új énekeket vagy a kántor szakmai irányítását. Ez időnként ellenállásban, közömbösségben, sőt negatív kritikában jelenik meg, ami a kántor kedvét szegi. Volt, aki leírta: *„keveset hívnak a gyülekezetbe szolgálni"* – vagyis a lehetőségek hiánya is probléma. Más kiemelte: *„új énekeskönyvi énekekhez időigényes a papíralapú kotta"* tehát korszerűbb segédeszközök hiánya is gondot jelent. Néhányan ugyanakkor azt írták: *„jelenleg nincs különösebb panaszom"* – tehát akadnak pozitív kivételek is.

Összegzésül jól látható a válaszokból látszik, hogy a kántori szolgálat sok esetben elhivatottságon és önfeláldozáson alapul, de a nehézségek miatt gyakran fenyegeti a kiégés veszélye. Az időhiány és a magányosság a legjelentősebb problémák. Az anyagi és szakmai elismerés hiánya komoly motivációs tényező, míg a technikai és eszközproblémák kisebb, de helyenként akadályozó tényezők.

Támogató tényezők és fejlődési igények

A válaszok alapján három fő terület körvonalazódik. Az első a szakmai fejlődési lehetőségek, mint szakmai napok, műhelyek, továbbképzések szervezése, ezt nagyon sokan említették, és általános tapasztalat, hogy ezek lelkileg és szakmailag is feltöltenek. Kántortalálkozók, melyek közösségi élményt, tapasztalatcserét és motivációt adnak.

A második nagy terület a gyakorlati eszközök és feltételek, mint új korálkönyv az énekeskönyvhöz, digitális vagy működő orgona, elérhető kották (pl. kórusletét), jobb hangszerek. Többen kiemelték, hogy egy teljesen működő hangszer önmagában nagy segítség lenne, továbbá más hasznos digitális háttéranyag (pl. akkordos korálkönyv).

A haramdik terület az az idő és motiváció: a válaszok jelentős része arról szólt, hogy időhiány miatt nem tudnak eljutni a meglévő szakmai napokra, továbbképzésekre. Többen hangsúlyozták, hogy amikor eljutnak egy szakmai alkalomra, mindig feltöltődve térnek vissza, tehát valós igény van rájuk.

Arra a kérdésre, hogy vannak-e ilyen jellegű szakmai napok, találkozók, a legtöbb válaszadó szerint igen, van tudomásuk róla, de sokan nem tudnak eljutni, mert legtöbben időhiányban szenvednek, vagy ütköznek más programokkal, ill. sokszor távolsági akadályok vannak. Néhányan azt írták, hogy nincs tudomásuk ilyen lehetőségekről, vagy egyszerűen már nem prioritás számukra a kántori továbbképzés.

Összességében elmondhatjuk, hogy a kántorok nagy része vágyik a szakmai fejlődésre és közösségi alkalmakra, de az időhiány miatt nem tud részt venni. Aki eljut a programokra, az mindig pozitív élményről és lelki-szakmai feltöltődésről számol be, tehát ezeknek óriási megtartó erejük van, erősíti a közösségi elkötelezettséget és a motivációt.

Örömforrások a szolgálatban

Szinte minden válaszban megjelenik, hogy a legfőbb örömforrás szolgálni Isten dicsőségére, ez a kántori szolgálat legfőbb dimenziója. Nem pusztán feladatként élik meg, hanem hivatásként és hitbéli szolgálatként. Nagyon sokan hangsúlyozzák azt is, hogy a zene önmagában örömet okoz számukra. A zene szeretete és gyakorlása egyben lelki feltöltődés is. Több kántor kiemeli a gyülekezettel való közös éneklés örömét. Nagyon fontos számukra, amikor a közösség aktívan, szívből énekel. Ez a „közösség működés közben” élmény igazi megerősítő hatású. Néhány válaszban szerepel, hogy örömet ad, ha elismerik a munkájukat. Ez ugye az kiértékelésből látszik, hogy ritkábban fordul elő, de annál erősebben kapcsolódik a motivációhoz. Pontokba rendezve:

- Isten dicsőítése és a szolgálat lelki oldala
- Közösségépítés – együtt énekelni a gyülekezettel, kórussal
- Zenei élmény – szépen megszólaló orgona, énekkar, éneklés öröme

- Elismerés – amikor a gyülekezet értékeli és visszajelzést ad.

Tehát a kántorok legnagyobb öröme a szolgálat lelki tartalmából fakad: Isten dicsőségére végezhetik a munkájukat. Ehhez kapcsolódik a zene szeretete, a közösség ereje és a ritkább, de fontos elismerés élménye.

Ez a kép azt mutatja, hogy a kántori szolgálat nem pusztán munka vagy feladat, hanem hivatás, amelyben a hit, a zene és a közösség öröme szorosan összekapcsolódik.

Az egyházzene jelene és jövője

Mielőtt kiértékelnénk az idevonatkozó részt, hadd idézzek Fekete Károl írásából: *„Az egyház számára igen komoly jelentősége van annak, hogy komoly képzettségű egyházzenészek jelenjenek meg a színvonalas képzések nyomán. Nagy károkat okozott az olykor az egyházon belül is tapasztalható szemléletbeli megzavarodás: az egyházzene lekicsinylése, feladatának félreértése, az értékek iránti közömbösség. Ennek gyakorlati következménye nem egyszer a zenei szakemberek megbecsülésének hiánya.“* (Fekete, 2013)

Ezzel a témakörrel több kérdés is foglalkozott a kérdőívben, melyeket összegyűjtve, kiértékelve megállapíthatjuk, hogy vannak pozitív és negatív tapasztalatok is.

Pozitív tapasztalatok:

- Minőségi zene, kántortalálkozók, szakmai napok
- Gyülekezetek értékelik a kántori munkát
- A képzés színvonalas, átfogó, életre szóló

Negatívumok:

- Anyagi és szakmai elismerés hiánya
- Utánpótlás hiánya, fiatalok ritka részvétele
- Kisebb gyülekezetekben nincs állandó kántor
- Lelkipásztori hozzáállás nem mindig partneri

Tehát a pozitív tapasztalatok szerint többen úgy érzik, jó irányba halad a fejlődés: egyre több helyen tartják fontosnak a minőségi zenét, szerveznek kántortalálkozókat, szakmai napokat. Vannak gyülekezetek, ahol igény van képzett kántorokra, és a gyülekezet értékeli a zenei szolgálatot. A kántorképzés színvonalát sokan dicsérik: átfogónak, életre szóló élménynek tartják.

Negatívumok és problémák elsősorban az anyagi és szakmai elismerés hiánya – sokan kiemelik, hogy a kántori munka nem kap kellő társadalmi és gyülekezeti megbecsülést. Az utánpótlás hiánya: a fiatalok egyre ritkábban járnak templomba, és kevés jelentkező van a képzésekre. Ha a gyülekezetek helyzetét tekintjük, akkor láthatóan a kisebb közösségekben fogy a létszám, van, ahol már nincs állandó kántor. Sajnos több válaszban okoz nehézséget a

lelkipásztorok hozzáállása, amikor nem tekinti partnerként a kántort, csak kísérőként, és ez visszaveti a motivációt.

Az egyházzene jövőjét tekintve a válaszokban többségében optimista hangok jelennek meg: „Fontos marad a kántori szolgálat, mert mindig lesz szükség vezetőre a gyülekezeti éneklésben.”, „Ha elismerik mint szakmai tevékenységet, van jövője.”, „Istennek mindig lesznek elhívott emberei.” Van, aki a fiatalok bevonásában, új énekek tanításában, más hangszerek integrálásában lát lehetőséget. Természetesen vannak pesszimista hangok is: ha „Elfogy a gyülekezet, nem lesz kinek játszani.”, „Kevés fiatal érdeklődik.”, „Félek, hogy kihaló félben van.”, „Ez már nem tekinthető fő hivatásnak, csak kiegészítő szolgálatnak.”

A pozitív jövőkép feltételei tehát:

- Megbecsülés kérdése – anyagi, szakmai és lelki szinten is nagy szükség lenne elismerésre
- Utánpótlás biztosítása – fiatalokat bevonni, felkarolni, motiválni, egyházi iskolákban és hittanórákon tudatosan fejleszteni az éneklést
- Képzés fejlesztése – több rövidebb, rugalmas továbbképzés, online lehetőségekkel, gyakorlatorientált tananyaggal
- Gyülekezeti élet megújulása – lendületesebb énekek, közösségi alkalmak, több hangszer és kórus bevonása
- Lelkipásztor–kántor partnerség – a gyülekezeti ének vezetőjeként kellene tekinteni a kántorra, nem pusztán „kísérőként”

Összegezve elmondható, hogy az egyházzene jelenéről a kántorok megosztott képet festenek: vannak, akik fejlődést és lelkesedést látnak, mások viszont hanyatlástól és utánpótláshiánytól tartanak. A jövőt alapvetően három tényező határozza meg: elismerés és támogatás, fiatalok bevonása, képzés és közösségépítés fejlesztése. Ha ezek teljesülnek, az egyházzenei szolgálat élő és erős maradhat. Ha viszont továbbra is hiányzik az utánpótlás és a megbecsülés, sok helyen valóban „kihalófélben” lehet.

BEFEJEZÉS

A kutatás adatai alapján a felvidéki református kántorképzés és kántori szolgálat jelenlegi helyzete kettős képet mutat. A válaszadók többsége középkorú és fiatal felnőtt, akik elhivatottan végzik szolgálatukat, sokszor azonban komoly nehézségek közepette. Az erősségek közé tartozik a hitbéli elköteleződés, a zene szeretete és a közösségi élmények építő ereje. Ugyanakkor jelentős gyengeséget jelent az idő- és anyagi források hiánya, a technikai eszközök elégtelensége, valamint az utánpótlás bizonytalansága. A vizsgálat rámutatott, hogy a szakmai továbbképzések, kántortalálkozók és a korszerű digitális tananyagok komoly lehetőséget rejtenek a fejlődésben. A személyes mentorálás és a közösségi támogatás szintén hozzájárulhat a kántorok szakmai és lelki

megerősödéséhez. Ugyanakkor a fiatal generációk templomtól való eltávolodása és a szolgálat anyagi megbecsülésének hiánya hosszú távú veszélyt hordoz. E tényezők együttesen aláhúzzák a szervezett utánpótlás-nevelés fontosságát. A felvidéki kántorképzés jövője így nagymértékben azon múlik, hogy sikerül-e a meglévő erősségekre építve, a kihívásokra adekvát válaszokat adni.

Mindezek ellenére a felvidéki református kántorképzés és szolgálat legnagyobb értéke az a lelki és zenei elhivatottság, amely a válaszadókban megmutatkozott. A kántorok személyes hitvallása és közösségépítő munkája ma is élő bizonyítéka annak, hogy a zene az egyházban nem pusztán kíséret, hanem a hit kifejezésének egyik legmélyebb formája. A jövő feladata ennek a kincsnek az ápolása, továbbadása és gazdagítása, hogy a következő generációk is megtapasztalhassák a gyülekezeti éneklés örömét és megtartó erejét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Berkesi, Sándor. Az éneket tanítani kell! In.: CANTICUM NOVUM. Selye János Egyetem, 2023. ISBN 978-80-8122-472-0

Braunsteiner, G. (2020). Pozitív impulzusok az egyházzenei kiképzéshez Szlovákiában. In Egyházzene és Kántorképzés (pp. 299). Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. ISBN 978-86-80644-37-0

Fekete, Károly. In.: Dávid, István. (2013) szerk. MERRE TOVÁBB KÁNTORKÉPZÉS? Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó. 31-37. oldal. Letöltve: http://www.kre.hu/ebook/images/Merre_tovabb_kantorkepzes-beliv.pdf

Kodály, Zoltán. (1944) Visszatekintés – Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok, I. kötet, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1974, 154-157. oldal.

Kovács-Sipos, Bíbor. (2025) Félúton a mennyei összhangzattan felé. Reformátusok Lapja. Letöltve:https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/feluton-a-mennyei-osszhangzattan-fele-mikesi-tibor-kantor-karnagy/?utm_source=chatgpt.com

Kovács, Szilárd. (2013). Zenei ízlésformálás az orgonapadról, avagy a kántor mint nevelő. Parlando, 55(4). Letöltve: https://www.parlando.hu/2013/2013-4/2013-4-09-Kovacs.htm

Máté, Anna Zsófia. Improvizáció a kántori szolgálat gyakorlatában. CONFESSIO. 2021/4. Letöltve:https://confessio.reformatus.hu/v/improvizacio-a-kantori-szolgalat-gyakorlataban/?utm_source=chatgpt.com#_ftn5

Mórocz Ildikó visszaemlékezései (kéziratban)

Orosz, Otília Valéria. A Magyar Református Énekeskönyv új dicséretanyagának általános elemzése. Református Szemle, 113.6 (2020) Letöltve: https://reformatusszemle.ro/hu/article/2020/123-6/569-587?utm_source=chatgpt.com

Süll, Kinga. Az egyházzenei élet 1989-től napjainkig. In. Somogyi, A., Buza, Z., Czinke, Z., Lévai, A., Széles, J., Tömösközi, F., & Pethő, A. (szerk.). (2023). Száz év: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig. Komárom, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központ. 2023. ISBN 978-80-89964-29-1

Süll, Kinga. Kantorenausbildung in der Reformierten Christlichen Kirche in der Slowakei nach der Wende (1989-2022). In.: CANTICUM NOVUM. Selye János egyetem, 2023. ISBN 978-80-8122-472-0

Zuzana Zahradníková – Rastislav Adamko. Egyházzenészek képzésének a kérdése az 1989 utáni Szlovákiában. In. Délvidéki Himnológiai Füzetek 1. Főszerkesztő: Dr. Miklós Réka EGYHÁZZENE ÉS KÁNTORKÉPZÉS. A Délkelet-európai Regionális Himnológiai Konferencia előadásai, Szabadka, 2018. aug. 17–19. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2020

Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház és a Magyarországi Református Egyház kántorképzőinek archívumaiból.

Saját gyűjtés a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház kántorképző tanfolyamainak dokumentumaiból (1998–2025) és az Egyházzenei Osztály zsinati beszámolóiból.

Simon, A., Tömösközi, F. (2019). Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhet (1918-1938) (pp. 19). Komárom. ISBN 978-80-8122-313-6